

NEVRUZ'LA MUHARREM'İN
KARŞILAŞMASI
CONFRONTATION OF NEVRUZ
AND MUHARREM

Prof. Dr. Ali İhsan ÖBEK

Trakya Üniversitesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

E-mail: urfalihsan@gmail.com

Orcid: 0000-0003-2328-9989

Öz

Üzüntü ve sevinç, insanoğlunun âdeta özeti hükmündeki iki temel duygudur. İnsanlık tarihi, bireysel sevinme ve üzülmelerin yanı sıra bir ailenin, bir kesimin, bir toplumun, ortak değerlere sahip birden fazla milletin ve hatta bütün bir insanlığın müşterek sevinç ve üzüntülerine de sahne olmuştur. Bireysel olsun kitlesel olsun bu sevinç ve hüznün – cemiyetin aynası hükmündeki– edebiyatta da yansımaları bulmuştur. Bu yansımaların bazıları bulanık ve geçici olurken bazılarıysa göz kamaştırarak kadar berrak ve kalıcıdır.

Edebiyatımıza biri Arap'tan biri Acem'den gelmiş *Nevruz* ve *Muharrem* de sözünü ettiğimiz bu yansımaların en kalıcılarından sadece iki kavramdır. Arap ve Fars edebiyatlarında olduğu gibi klasik Türk edebiyatında da bu ikiliye dair yazılmış ve yazılacak sözler tükenmiş değildir. Ancak 'ikisinin çakışması hâlinde *Nevruz*'da düğün dernek eden ve *Muharrem*'de yas tutan insan ve toplum psikolojisi bundan nasıl etkilenir ve bu psikoloji ayna olan edebiyata yansımış/yansımamış mıdır' sorusunun cevabını arayan bu yazı ile, buna dair söylenmiş sözlerin yeterince incelenmediği sonuç ve kanaatine varılmıştır. Yazımıza konu olan –biri Türkçe sekizi Farsça– dokuz şiir, *Nevruz*'la *Muharrem*'i eş zamanlı karşılayan insan psikolojisi hakkında önemli ipuçları sunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Eskicumalı Hamîd, Divan edebiyatı, Muharrem, Nevruz, sevinç, üzüntü.

Abstract

Sadness and happiness are two basic emotions that are the quintessential summary of human beings. Human history has witnessed the common joys and sorrows of a family, a group, a society, multiple nations with common values, and even a whole humanity, as well as individual joy/happiness and sorrow. Whether individual or massive, this joy/happiness and sorrow/sadness found its reflection in literature which is the mirror of society. Some of these reflections are blurry and temporary, while others are dazzlingly clear and permanent.

Nevruz and *Muharrem* (originated from the Arabic and Persian poetry) are just of the most permanent of these reflections that we have mentioned. As in the Arabic and Persian literatures, the words written and to be written about this duo are not completed in classical Turkish literature. However, with this article, which seeks the answer to the question 'in the event of a conflict between the two, how the psychology of people and society who associates a wedding in *Nevruz* and mourning in *Muharrem* is affected and

whether this psychology is reflected/not reflected in the mirror of literature' it has been concluded that the words said about this have not been sufficiently examined. Nine poems that are subject of our article – one in Turkish and eight in Persian – offer important clues about the human psychology that encounters *Nevruz* and *Muharrem* simultaneously.

Keywords: Eskicumalı Hamîd, Divan literature, Muharrem, Nevruz, happiness, sorrow.

GİRİŞ

Bahār, bahāriy[y]āt, bahāriy[y]e, Kerbelā, maḳtel, maḳtel-i Hüseyn, merṣiye, muḫarrem, muḫarremiy[y]e, nevrüz [= neyrüz], nevrüziy[y]e, rebī'iy[y]e... muhtevalarıyla üç büyük kültürü, Arap, Fars ve Türk kültürünü derinden etkilemiş, yoğurmuş ve şekillendirmiş müşterek kelime ve kavramlardandır.¹

Edebî türler arasında da birer berceste misali çok müstesna yere sahip olan – Farsça– *Nevrüz* ve –Arapça– *Muharrem* mazmunları özetle iki insanî duyguyu esas alır: *Nevruz* çatısı altında toplananlar sevinci, mutluluğu, huzuru... hâsılı *bayramı* konu edinirken; üzüntü, buhran, yas ve matem şemsiyesi ise *Muharrem* olur.

Biri sevinç, mutluluk ve son tahlilde aşkın sembolüdür; diğeri de hüznün, acının timsali... İkisinin de ana konusu aslında aşk olmakla birlikte biri vuslatın, diğeri firkatin timsalidir. Ortak bir noktaları bulunacaksa *eşktir, dem'*dir, *gözyaşındır*; ama bu gözyaşının akma nedenleri ve tatları gene de zıttır...

Darbimeselerde *cem'-i zıddeyn muhâldir* dense de bu muhal bazen mümkün olabilmektedir. Bu manada *Nevruz* ve *Muharrem* de yekdiğerini mütemmim cüzlerden sayılabilir:

Gerçekliği olsun veya olmasın inananların bir kısmı –*neyrüzünā kulle yeomⁱⁿ* : 'her günümüz nevrüzdür/bayramdır' sözünün sahibi– Hz. Ali'nin doğduğu, Hz. Fatma ile evlendiği ve Peygamber tarafından halife ilân edildiği günü *Nevruz* bilmiş, ona kutsiyet izafe etmiş ve bu cihetle de onu yazılı sözlü kültürlerinin vazgeçilmez bir unsuru yapmışlardır. *Muharrem'e* gelince, malumu ilâma hacet yok.

Klasik Türk şiirinde ve umum müşterek Doğu edebiyatında üzüntü ve sevincin âdeta gelgit gibi sıralı gelişler hüviyetinde birbirini takip ettiği, tersinden ifadeyle bu iki kavram veya psikolojinin sürekli olmayıp süreli olduğu... fikri veya mazmunu, bilindiği üzere çokça işlenen konulardandır.

Olabildiğince kısa örnekleyecek olursak divan şairi kâh;

¹ Bu iki edebî tür hakkında bkz. (Aça, vd., 2011: 295-302, 357-6, 371-7); (And, 2012); (Bayak, 2007: 62); (Canım, 2020: [19]-24, [162]-73); (Dilçin, 1997: 259-63); (Çağlayan, 1997); (Pala, 1995: 70, 361, 389-90); (Sular, 1974); (Tâhir-ül Mevlevî, 1994: 102, 116-8); (Topal, 2007: 89-104); (Uzun, 2006: 8-9)...

Sihhat sonı derd olmasa vuslat sonı hicran
Nûş âhiri nîş olmasa sûr âhiri mâtem [Rûhî]

diyerek bu gerçekliği/devridaimi vurgular ve fakat sadece hayıflanırken, kâh - hissikablelvuku ile- başa geleceği zıddıyla karşılayarak önceden tedbir alır: “Kavuşmanın sonu ayrılıksa madem, o hâlde -olmayan- vuslat libasını/bayramlıkları giymektense -her dem hazır- yas kıyafetlerine bürünmek en hakikatli ve dahi kestirme yoldur”:

Yakdum tenümi vasl günü şem‘ tek ammâ
Bil kim bu tedârük şeb-i hicrânun içündür [Fuzûlî]

Ancak bu geliş bazen –göğün iki sakini şimşek ve bulutta olduğu gibi– sadece zihne/akla geliş değildir: Gerçekten gelir, gelişiyse sıra gözetmediği gibi üst üste ve eş zamanlı da gelebilir: “Şimşek kahkaha atar atmaz bulut ağlamaya başlar!”:

Sûrı ba‘zın ba‘za mâtemhîz olur ebrin görün
Hande-i berk ider efzûn dîde-i giryânını [Nedîm]

İki zıt duygunun adres ve muhataplarının farklı farklı olduğu bu durum karşısında şair psikolojisi bunu da -bir hikmete bağlayarak- doğal karşılayabilmiştir: “Herkes kaderine razı olmak zorundadır; güle gülmek, bülbüle ağlamak...”:

Gül gülse dâim ağlasa bülbül aceb degül
Zîrâ kimine ağla demişler kimine gül [Bâkî]

Adres ve muhatabın aynı olduğu durum da buna benzer:

Düğün derneğin, bayramın... hâkim olduğu meskene bir gam tatarı, hüznler kulübesi olan haneye de bir muştı çerisi gelebilir. Böylesi Tanrı misafirine muhatap olan ev sahibinin kimi nasıl ağırlayacağıyla kimi nasıl uğurlayacağı keyfiyeti, hâletiruhiyesi ve tercihine kalmıştır: Bu durumdaki şanslı ev sahibi –Fuzûlî’nin yukarıdaki beytinden kısmen farklı yorumlayacağımız bir bahaneyle– ‘evde taziye/sevinç var’ mahzun/mahrem ricasıyla kapıdaki *gam/sürur* tatarını gerisin geri göndermeye yeltenip şöyle diyebilir:

Dilde gam var şimdilik lutf eyle gelme ey sürûr
Olamaz bir hânede mihmân mihmân üstüne [Rasih]

Hâsılıkelâm işbu iki zıt hâletiruhiyenin farklı veya aynı kişiliklere sıralı gelişlerini şair bir şekilde istikbal edebilmekte, zihnî hazırlığını buna göre yapabilmektedir.

Ancak, bayram/düğün ve matemın aynı anda, aynı adrese ve aynı hane sahibine çat kapı ziyarete gelmesi hâli, halli müşkül, düşülmeyesi... çok istisnai ve özel bir durumdur:

Kapıda bir değil de -farklı iklimlerden gelen- iki tatarla karşılaşan bahtsız ev sahibininse mırıldanabileceği yegâne berceste -ancak ve belki- şu olacaktır ki bu sözleri ruhu dışında *mihman*lar dahi duyamayacaktır:

Buna kim âlem-i imkân derler
Olmaz olmaz deme olmaz olmaz [?]

Zira *hükemâ-yı eslâfın* sehlimümteni [= *sehl ü mümteni*'] ile yazdıkları reçetedeki ilâçların belki en etkilisi olan;

Mihneti kendüye zevk etmedir âlemde hüner
Gam u şâdî-i felek böyle gelir böyle gider [Vâsıf]

Bu âlem-i fânîde safâyı ol eder kim
Yeksân ola yanında eger zevk u eger gam [Rûhî]

sihirli formülü dahi etkisini yitirmiş olacak ve artık farazî de olmayan bu belâya derman olamayacaktır.

İşte tam da böylesi bir çıkmazdaki/açmazdaki ev sahibinin bu acı gerçeğe yüzleştiğinde sesli terennüm edeceği berceste bizce *nenevruziye*dir.²

[Vâsıf'ın değineceğimiz bir manzumesi hâriç] Bizim *nenevruziye* diye isimlendirdiğimiz özgün, nevi şahsına münhasır bu türün şimdilik bir örnekle dahi olsa edebiyatımıza girmiş bulunduğunu; ezcümle alan sözlükleri, ansiklopedi ve teorik bilgi veren kaynaklarımıza -şanına lâyık ve münasip bir adlandırma ile alınmasının uygun ve isabetli olacağını düşünüyoruz. Öyle sanıyoruz ki bu türün varlığından haberdar olmak, başkaca numunelerinin çıkması/bulunmasını da kolaylaştıracaktır.³

Takvimleri farklı olsa da her ikisi de yılın başı/yılbaşı telâkki edilmiş olan *Nevruz* ve *Muharrem*'in dünya sahnesindeki *-tevafuluk* demeye dilimizin varmadığı- bu *tesadüf/tekârün/kavuşma/buluşma/örtüşme/kesişme/karşılaşma/çakışma* veya *kapışması*, tahmin edileceği üzere, *Nevruz*'a kan bulaşması veya *Muharrem*'in mutlak üstünlüğüyle sonuçlanır.

Bu nedenle adap ve erkânda da değişikliklere gidilmiştir: 1250 *Nevruz*'uyla 1288 *Muharrem*'inin *tekârünü* dolayısıyla Nâsireddin Şah'ın *Nevruz hilati* verilmesini

² Bizim bununla kastımız kısaca şudur: Böyle bir şiir yazmak durumunda olan şairin yazdığı/yazacağı şiir, artık ne *Nevruziye* ne de *Muharremiye* türüne aittir/ait değildir.

³ Çakışma periyodlarının tespitiyle, ilgili yıllardaki/asırlardaki manzumelerden başlamak herhâlde en kestirme yol olacaktır.

yasaklayan bir ferman yayınlaması⁴ bu cümledendir. Günümüz İran yönetiminin de benzer uygulama ve demeçlerinin olduğunu bu vesileyle ilâveten belirtmiş olalım.⁵

Toplumun Alevî-Bektaşî kesiminin *Sultan Nevruz ve Muharrem* çakışması hâlinde tercih ettiği yol ise *-hayre'l-umûri evsatuhâ* hikmetince- en makul, orta yol görünümü arz etmektedir: Sabahtan öğlene kadar *Nevruz* erkânı yapılır, öğleden sonra ise mateme geçilir.⁶ Yas töreninin öğleden sonra yapılması, Hz. Hüseyin'in öğleden sonra şehit edilmişliğinden naşi olmalıdır (Keskin, 2012: 314-5).

Başta Hamîd'in Türkçe manzumesi olmak üzere tahlilini okuyucuya bırakacağımız aşağıdaki şiirlere geçmeden önce *nenevruz*iyedeki kurguya da değinmekte fayda görüyoruz.

Bu manzumedeki kurgu kompozisyonu özetle şöyledir:⁷

Sultan Nevruz'un teşrif etmesiyle Allah'a hamdüsena edildikten sonra, kış uykusuna yatmış tabiatın baharla canlanması tasvir edilir. Her taraf cennetten bir köşeye dönmüşken aynı zamanda ters giden bir şeylerin olduğu da hissedilir, hissettirilir: Kuşlar, ağaçlar, güller ve çiçeklerde... bir garip hâlet var. Buna rağmen bahçe ve bostan, ehlikeyif âşıklarla âdeta seyran yeridir. Allah'ın hikmetine mazhar olmak isteyen şair de birkaç ahbabıyla şenliğe katılır. Ama katıldığına katılacağına pişman olmuştur: Her zamanki bahar gitmiş, yerine *karabahar* gelmiş; gül o gül bülbül o bülbül değildir... Dayanamayıp olan biteni öğrenmek ister. Gonca açılıp dile gelir ve faciayı anlatır: "Behey gafil... *Muharrem* ayıdır, *Nevruz'a* kan bulaştığını görmez misin..." Devamında eli kanların en kutsalına bulananlara lânet okunur; Yezit ve âl ü ashabı - ciğerparelerinin intikamını mahşerde alacak olan- Allah'ın Arslan'ının pençelerine havale edilir. Münasip bir geçiş ve "sürçülisan ettiyse af ola" mealinde irat edilen son sözleri müteakip tarih beyti [ve rakamı] ile manzume nihayetlenir.

Bu yazının dayanağı olan şiirlere ilişkin altı çizilmesi gereken birkaç noktaya işaret ederek yazımıza son vermiş olacağız:

⁴ Bkz. <https://www.fardanews.com/fa/news/593816/%D8%B9%DA%A9%D8%B3-%D9%81%D8%B1%D9%85%D8%A7%D9%86-%D9%86%D8%A7%D8%B5%D8%B1%D8%A7%D9%84%D8%AF%DB%8C%D9%86-%D8%B4%D8%A7%D9%87-%D8%A8%D9%87-%D8%AC%D9%87%D8%AA-%D8%AA%D9%82%D8%A7%D8%B1%D9%86-%D9%86%D9%88%D8%B1%D9%88%D8%B2-%D8%A8%D8%A7-%D9%85%D8%AD%D8%B1%D9%85> (E.T.:16.12.2020)

⁵ NTVMSNBC Tahran Muhabiri Perisa Hafızî'nin Ayetullah Hamaney dönemindeki bir haberi için bkz. "Yeni Yıl ve Muharrem - Çatışma ve Uzlaşma": <http://arsiv.ntv.com.tr/news/145279.asp> (E.T.:16.12.2020)

⁶ Bkz. <http://www.alevitakvimi.com/inancsal-gunleri/hz-ali-dogum-gunu-ve-sultan-nevruz/> (E.T.:16.12.2020)

⁷ Aynı konuda yazılmış olmaları dolayısıyla yazıda yer verilen ve klasik şiirimize etkisi de bulunmayan Farsça şiirlerin özet veya yorumlanmasına ihtiyaç duyulmamıştır.

1. Yüksek lisans tez konusu olarak verdiğimiz bir divanın tez kontrolleri esnasında bir manzume dikkatimizi çekmiş ve genç meslektaşımız Selin Yavuz'a bu konuda şerh düşmüştük. Yüksek lisans mezuniyetini (Yavuz, 2019) müteakip işbu yazıyı kaleme alma hakkı edinmiş olduk.
2. İlgili yüksek lisans tezinin de ulaşılan yegâne⁸ nüshası olan yazma, başta Arapça-Farsça unsurlar olmak üzere bazı Türkçe kelime ve eklerin yazımı, umumiyetle imlâ ve aruz tekniği... bakımından da birçok eksiği barındırmaktadır. Hâl böyle olunca, manzume metninin transkripsiyonu ileekteki orijinali arasında bu çerçevede bazı farklılıklar göze çarpacaktır. Hattından çok imlâ sıhhati bakımından -fark edebildiğimiz- hatalara müdahale etmek bizim için kaçınılmaz olmuştur.
3. Yazının ana konusu olan Türkçe manzumenin -Alevî-Bektaşî meşrepli- şairi Eskicumalı Hamîd [? – 1259/1843]'dir. Bugün Bulgaristan sınırlarındaki Şumnu [Şumen] havalisinde bulunan Eskicuma [Tırgovişte], "1750 yılına kadar sadece Türk ahaliden" (Kurt, 2011: 132) müteşekkildi. Kızana Tekkeköy [Momino] köyündeki *Kızana Türbesi* ve Golamo Sokolovo köyünde bulunan *Hüsejin Baba Türbesi* (Kurt, 2011: 133) yörenin İslâmî fotoğrafını/meşrebini yansıtmaktadır.
4. Otuz altı beyitlik manzume aruzun - - . / . - - . / . - - . / . - - [Mef'ülü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ülün] kalıbıyla yazılmıştır.
5. Tarih beytinde, cevher tarihle tarih düşürüldüğü söylenmekte olup [bin iki yüz on dokuz tarihi] rakam olarak da yazılmıştır. Manzumenin otuz dört ve otuz beşinci beyitlerindeki ince ifadeden şairin *matem deminde* yaşlı yaşlı düşürdüğü bu tarihin 100/yüz eksikle 1119'a tekabül ettiğini belirtmek durumundayız. Üst dizedeki noktalı harf değerlerinin toplanması düşünülse bile -beytin ilk kelimesi olan- *okunsa* kelimesinin *k* [= 100] harfi ile 1219 elde edilmiş olur! Sonuç itibariyle Hamîd'in düştüğü bu tarih -başka tarihlerinde de görüldüğü gibi- bu hâliyle muteber olmayıp muhtemel hata belki de divanın hazırlayıcısı/müstensihi olan oğluna aittir.
6. Ancak, Enderunlu Vâsif [ö. 1824]'ın padişahın yeni yılını tebrik için yazdığı/sunduğu manzumelerden birinde de *Nevruz* ve *Muharrem*'in çakışmışlığının ipuçlarına tesadüf olunur:⁹

Sâl u bahâr tev'em olup pîşgâhına
Tebrîke geldi ey şeh-i dâna mübârekî [27. beyit]

⁸ Tespit edilmiş olan Mısır/Kahire nüshasına ulaşılammıştır: bkz. (Yavuz, 2019: 18)

⁹ Bkz. (Tâhir-ül Mevlevî, 1994: 102); (Topal, 2007: 97-8), (Pala, 1995: 361); ilgili manzume için bkz. (Gürel, 2007: 236-9).

Ebnâ-yı dehre tâ ki beher sâl ü nevbahâr
Zîb-i lisân-ı şevk ola tâ bâ-mübârekî [40. beyit]

Söz konusu şiirde Vâsîf ملك شوقده ای شاه کون کام mısraıyla tam tarih düşürmüştür.¹⁰ Bu tarih ise tamı tamına 1217 [= 1802]'yi göstermektedir.

7. Bu durumda Hamîd'in [oğlunun] -ebcetle de tutmayan- 1219 tarihinin ihtiyat parantezine alınması kaçınılmazdır: Padişaha sunulmuş ve iki mısraıyla da tam tarih düşürmüş olan Vâsîf'in tarihini takip eden iki yıl içinde *Nevrüz ve Muharrem* çakışması da olamayacağına göre teyitli 1217 tarihini doğru kabul etmeliyiz.
8. Yazımızda biri Türkçe sekizi Farsça olmak üzere dokuz şiire yer verilmiştir. Bu şiirlerin nazım şekilleri farklılık arz etse de tür olarak tamamı aynıdır ve münhasıran sözünü ettiğimiz karşılaşmayı konu edinmektedir.
9. Bir kısmını verdiğimiz örnek manzumeler, Farslarda bu damarın -klasik vadide- elân da akmakta/atmakta olduğunu göstermektedir. Yazarı ve yayıncısı Alırıza Mihrperver olan *Hazân derBehârân* başlıklı [dijital] kitapta konuya dair münhasır bir bölüm [: *Teķâr-un-i Mâh-ı Muħarrem bâ 'İd-i Nevrüz*] mevcuttur.¹¹
10. [Aşağıdaki] Farsça şiirlerin şairlerinin konuya dair hassasiyeti izaha muhtaç değildir.
11. Son olarak çevriyazı ağırlıklı belirtmemiz gereken birkaç hususu ise şöyle sıralayabiliriz:
 - a) Kısa çizgi, tamlamalar ve zorunlu hâller dışında kullanılmamıştır.
 - b) Ekte orijinaliyle karşılaştırıldığında da görüleceği gibi yanlış imlâ ile yazılmış bazı kelime ve ekler tashih edilmiştir: *hâzır/hâzır; oluñ/olun; zanbağ/zanbağ/zanbâğ...*
 - c) Bir şekilde tasarrufta bulunulan unsurlar italik dizilmiştir.
 - d) Edebiyatımızda *vaşl-ı 'ayn* diye bilinen ulamalar imlenmiştir.

¹⁰ 43. beyit olan;

Ben de bu iki mısra'-ı târîh-i tâm ile
Didim misâl-i tûti-i gûyâ mübârekî

sözünden Vâsîf'in bir değil iki tam tarih düşürmüş olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Tâhir-ül Mevlevî (1994: 102) de *Zîb-i țarabla sâl-i ser-efzâ* سرافزا mübârekî [krş. (Gürel, 2007: 239): *Zîb ü...*] mısramın tarihini de 1217 olarak kaydetmişse de burada bir zühul olduğu açıktır: Bu hâliyle 1217 tarihini veremeyen mısramın şöyle olması gerekir: *Zîb-i țarabla sâl-i şerefzâ* شرفزا mübârekî = 1217.

¹¹ Ayrıca *Eş'âr-ı Teķâr-un-i Fâtımiye bâ Nevrüz* için bkz. <http://www.aletaha.ir/index.php?newsid=612> (E.T.: 16.12.2020).

Farsça başka şiirler için bkz. *Teķâr-un-i Behâr u Muħarrem*:

<https://hawzah.net/fa/Magazine/View/3872/7556/94212/%D8%AA%D9%82%D8%A7%D8%B1%D9%86-%D8%A8%D9%87%D8%A7%D8%B1-%D9%88-%D9%85%D8%AD%D8%B1%D9%85> (E.T.: 16.12.2020).

- e) Yöresel Türkçe ve konuşma dili izlenimi veren Arapça-Farsça kimi kelimelerdeki belirgin uzunluklar kısa olarak alınmıştır.
- f) İkili şekli olan kelimenin yaygın şekli tercih edilmiştir: *esb/esp...*
- g) Köşeli paranteze aldığımız unsur, bütünüyle eksiği tamir yerinde olmayıp, ilgili mısraın hem onlu hem onsuz okunabileceğine dair tahminimizi ifade etmektedir.
- h) Müşterek kelimelerde aruza uygun şekil benimsenmiştir: *baba/babā/bābā ...*
- i) Türkçe unsurlarda: Tercihan é sesiyle gösterilen *kapalı e*, baskın/açık *imaleli ise i* okunmuştur. [Bir buçuk heceli] *medli* Türkçe unsur ise çift ünlü ile tefrik edilmiştir: *vaar...*

1.

Vefk-ı Bahāriyye Der Tārīh-i Nevrūziyye

1. Şad şükr Hüdā érdi bu dem nevrüz-i Sulţān
Bîçāre idi dehr-i kühen buldı yeñi cān
2. Pes rüy-i zemīne döşenüb naţ‘-ı zümürüd
Dünyāsını cennāta *şebih* eyledi Yezdān
3. Gülşende hezār vird-i zebān eyleyüb oğur
Gülzārda mey nüşuna *hāzır oluñ* ihvān
4. Ol şāh-ı şükūfāt ise sebz esbe süvārī
Etbā‘-ı keminden gelür ezhār-ı firāvān
5. *Zanbağ* dañi tiğını çeküb eylemiş ‘irfān¹²
Çün emr-i şehinşāhına ol muntazır el’ān
6. Zerrīn-kađeñile dem-i münkir içerim dēr
Şāhıñ duruban karşısunu gözler o *fettān*
7. Sāz altına çekmiş serini ğonca babā kim
Matlūbı yok ezbîş ü kem-i ‘āde-i devrān
8. Çigdem yüzini zerd édüb ez‘aşq-ı İlāhī
İhrāk ederek *sīnesin* ‘aşq derdile nālān
9. Dünyāya baķub kimseye yok mihr ü vefāsı
Bu derdile şebbū ile sünbül de perîşān
10. Devr-i feleki seyr eder ‘āķılca benefşe
‘İbret nazarıyla baķıyor egri-zenaħdān

¹² ‘irfān kelimesi burada –Türkçedeki yaygın kullanımıyla– ‘arif anlamında olmalıdır.

11. Hayretde kimi kimisi handān kimi pür 'aşk
Bu hikmet-i Yezdān'da kalub vālih ü hayrān
12. Murğāna dahî izn-i hader¹³ oldu serāpā
Hep dilli dilince edeler tesbiḥ-i Sübhān
13. Hübān ile bezm ehli şafā-yı mey ederler
Rindān-ı meyāşāmile pür bāğçe [vü] bostān
14. Aḥbāb ile zevk etmeğiçün gülşene gitdik
Didik olalım sırr-ı İlāhīye nigeḥbān
15. Seyr eylediğim demde feraḥ bulmadım aṣlā
Feryād edüb ağlar idi eṭfāl-i gülistān
16. Akdemki gibi neş'esi yok bülbül-i zārıy
Çeşmin nem edüb ağlar idi gonca-i handān
17. Her birisi bir küncde mağmūm otururlar
Eyyām-ı feraḥdan nola yā Rab bu ne seyrān
18. Eṭfāl-i cemenden bunu kıldıkda tese''ül
Her birisi ağlaşdı kılub zār ile efğān
19. Gül gonca dehānını güşād eyledi didi
Ey biḥired ey şüret-i insānda[ki] hayvān
20. Görmez misin irişdi bu dem māh-ı Muḥarrem
Bu mehdedurur vākı'a-i Şāh-ı Şehīdān
21. Anlar idi ol Server-i Kevneyn iki çeşmi
Ḥurşīd idi birisi birisi meh-i tābān
22. La'net o Yezīd cānına a'vānına la'net
Étdi ciğerin Āl-i 'Abā'nıñ nice büryān
23. Ceyşine ve enşārına ecdādına la'net
Mātemkede kıldı feleki bize o tuğyān¹⁴
24. Fī'l-cümle nebātāt [ü] şecer hem ḥacer ağlar
Hem ta[a]ğda[ki hem] yerdeki eşyā heme giryān

¹³ Kuşların sessiz sedasız oluvermesi, sinmesinin murat edilmiş olduğunu düşündüğümüz bu beyitteki *izn-i hazer* veya *üzni-i hazer* okuyuşu da anlamsız olmamakla birlikte terkinin 'uyuşma, uyuşukluk...' anlamındaki *hader* ile kurulması, ehvenişer sadedinde tercihimiz oldu. [*İzn-i haber* veya *izn ü haber* yazılmadığı kesin].

¹⁴ Anlaşıldığı kadarıyla *tuğyān* burada *ehl-i tuğyān*: 'tāğiy' yerinde kullanılmıştır.

25. Bu derd için āh eylemeyen *Hārici* kavmin
Maḥşerde mi yā Rabbî ola *meskeni nīrān*
26. Şol kes kî şehīd *hūmyiçün* akmadı eşki
Anda ne ḥired vaar ne *dīn var* ne ḥod īmān
27. Āh şahn-ı belāda sel olub aqdı o demler
Cānını o şāh rāh-ı Hāḫ'a eyledi ḫurbān
28. Etbā'ına a'vānına Hāḫḫ eyleye raḫmet
Rūḫ-ı şeh-i 'Ālī'ye selām ola hezārān
29. Erbāb-ı dile bundan 'azīm derd ola mı kî
Ḳābil degil ētsünler eṭibbā aḫa dermān
30. Maḥşerde girībānını Ḥaydar tutar elbet
Şol kāfir-i bīdīn başına teng ola meydān
31. Hāşmetle urur *na'rayı* ol demde o fettān
Nētdiḫ beçelerimi diye ol der'aḫab Arşlan
32. Evlād-ı *muḥibbiḫ* meger ol dem ala dādın
Yā Rabbî bize göster o ḥoş demleri āsān
33. Ey dehrde bu derd ile me'lūf olan 'uşşāḫ
Ey cām-ı ezel *nūşun* eden zümre-i mestān
34. Ma'zūr *tutuḫ güftükelām* oldu muṭavvel
Mātem demidir ḫılma naḫar zā'ide noḫşān
35. Ezcümle 'Atīḫcum'a'daki zümre-i 'irfān
Taḫşīr-i Ḥamīdī'ye naḫar eylemeḫ ey cān
36. Oḫunsa sezā āh ēderek cevher-i tāriḫ
Mātemle duḫūl ḫıldı bu sāl nevrüz-i Sulṫān
ماتمله دخول قیلدی بو سال نوروز سلطان

۱۲۱۹ / 1219

2.

Çun 'İd-i Nevrüz-i sāl-i 1381 Hicriy-i Şemsī bā Muḫarrem-i sāl-i 1423 muṭābıḫ
şud taḫt-i te'şīr-i behār u hemçunīn nahzāt-i 'Āşūrā ebyāt-i zīrrā surüdem [Fethullāh
Aḫāḫānī]:

Çun Muḫarrem bā behār āḫāz şud
Lālehā bā nālehā hemrāz şud

Yās u nīlūfer begulşen bāz şud
 Ğuşşahā bā sūz-i dil hemsāz şud
 Jāle berruhsār-i gul çun seyl şud
 Murğ-ı dil ezfarç-ı ğam bīmeyl şud
 Lāle ezḫūn ezşehādet yād kerd
 Bā şikuften yek cihān feryād kerd
 Lāle derkuh derçemen āvāz kerd
 Murğ-ı cāneş ezḳafes pervāz kerd
 Hemnevāyī bā benefşin yās kerd
 Yād ezAşğar yād ez'Abbās kerd
 Berg-i gul dergūş-i bulbul dād kerd
 Ez'ataş ezteşnegī feryād kerd
 Berg-i gul pejmurd u bulbul zār şud
 Bāğsālārī zigam bīmār şud
 Bāğbān bāḫud biguftā rāz çist
 Derbehārān bād[-ı] ān pāyız çist
 Men kī yek bustān nebūdem bīşter
 Ezçī rū tūfān şudestem pīşter
 Gulsitānem tu'me-i taḫrīk şud
 Cem'-i bustānem çirā tefrīk şud
 Hātifeş guftā kī ey sālār-ı dil
 Ğam meḫor berter şudī ez-āb u gil
 Şad behārān n'āmede çun bād reft
 Yād-i in Nevruz key ezyād reft
 Ḥāfız ezŞirāz beytī ḫoş surūd
 Bā şenīden dīderā şud hemçu rūd
Rūz-i vaşl-i dūstdārān yād bād
Yād bād ān rūz'gārān yād bād

3.

(Īn şī'r derteḳārūn-i Muḫarrem u 'Īd-i Nevruz surūde şude)
 Resīd-i māh-ı 'azā-yi Ḥuseyn u faşl-i behār
 Birev behār kī māyīm u dīde-i ḫūnbār

Becāy-i nağmeserāyī kenār-ı gul bulbul
Keşide nāle zidil nevhā ḥ'ānde dergulzār
Bırev behār bırev 'ıd mā 'azā-dārım
Bisüz u sūḥtegānrā beḥāl-i ḥod bugzār
Beebr gū kī nebāred begul bigū kī neḥanded
Bebāğbān bigu ezsüz-i dil bināled zār
Bırev behār kī Zehrā siyāh pūşide
Bırev behār kī giryed Peyember-i Muḥtār
Ḥuseyn berser-i ney men kenār-ı sufre-i 'ıd
Çı 'ozr āremi[?] ferdā bemaḥzar-i dādār
Bırev behār kī Zeyneb esır gerdide
Sereş ziseng şikesteest berser-i bāzār
Bırev behār kī gulhā-yi Fāṭıma ez bīm
Nihān şudend u lebteşne zır-i büte-i ḥār
Bırev behār kī rüy-i sekıne geşte kebūd
Bırev behār kī geşte ḥarābe maḥfil-i yār
Bırev behār kī bārān düstān-ı 'Alıst
Sirişk-i çeşm-i Ruḳıyye bedāmen-i şeb-i tār
Bırev behār kī hicdeh serest berser-i ney
Beheftsın-i tu mārā diger nebāşed kār
Bırev behār kī Saḳḳā-yi Kerbelā teşnest
Futāde dest resıd eztenes bemaḳdem-i yār
Bırev behār komek kun beZeyneb-i Kubrá
Ḥuseynrā zirüy-i na'ş-i Ekberes berdār

4.

[Ḥazān derBehār'dan naklen]
'Azā derBehārā

Seyyid Faḥrū'd-dīn-i Kā'imī

Guft Ferverdīn begulhā-yi behār
Ezçı rü hestid in gūne nizār
Ey benefşe sügvār ezçistı
Lāle ber gū dāğdār-ı kistı

Nağme'î ezşâhsârî bernehâst
V'ân heme âvây-i şādî pes kucâst
Ezçî bulbul nevḥaḥ'ânî mîkuned
Yād ezbād-ı ḥazânî mîkuned
Şud perîşân ṭure-i bîd ezçî rûy
Âḥir ey lāle cevābem bāz gûy
Lāle bā ḥasret zebānrâ bāz kerd
Mācerārâ in çunîn āğāz kerd
Tā tu geştî bā Muḥarrem hem'inân
In digergûnî kî bînî şud 'iyân
Mā beyād-ı servḳaddân sūgvār
Mā beyād-ı lālerûyân dāğdār
Ezğam-i lebteşnegān bîtāb cûy
Bîd hem z'in ğam şude āşuftemûy
Ġonçe der-āğûş-ı gul pejmurdeest
Asğar ezlebteşnegî āzurdeest
Ekber ān zībā gul-i derbār-ı 'ışḳ
Pāykûb-i ḥār dergulzār-ı 'ışḳ
Nev'arūsân-ı çemen efsurdeend
Ḥil'at-i şādî ziten efkendeend
Ās^umān bāred bécāy-i eşḳ ḥûn
Çun 'alemdār u 'alem şud sernigûn
Key şeved ḥurrem dil-i burnā vu pîr
Duḡter-i Şîr-ı Ḥudā gerded esîr
'İd-i mā imsāl mîbāşed 'azā
Zed 'alem sulṭān-ı ğem derKerbelā

5.

Dāğ-ı Dil-i Zemîn

Mu'eyyed-i Ḥorāsânî

Derdā behār-ı mā kî ḳarîn bā Muḥarremest
Gerçî buved behār velî faşl-ı mātemest
İmsāl nîst faşl-ı bahārân ṭarabfezā
Zîrâ 'azā-yi Eşref-i Evlād-ı Ādemest

İmsâl derçemen kaç-i âzâd-ı serv u bîd
Ezdâğ-ı merg-i Rehber-i Âzâdegân hemest
Derbâğ ezşakâyık u bertârem-i kebûd
Ez-ebrhâ-yi tîre bîpâ perçem-i gemest
În lâlehâ kî mîresed ezţarf-i kûh u deşt
Dâğ-ı dil-i zemîn ziğam-i Sıbt-ı Hâtemest
Ahvâl-i kâ'inât zimiğnet buved harâb
Evzâ'-i rûzîgâr ezîn guşşa derhemest
'Âlem bêsûg-i dâğ-ı Huseynî nişesteest
Ârî Huseyn Rehber-i Vâlâ-yi 'Âlemest
Der¹⁵mâtem-i Huseyn *Mu'eyyed* bibâr eşk
K'in âb-ı şûr¹⁶ gayret-i Tesnîm u Zemzemest

6.

Cilve-i Râz

Şıhhat-ı İsfahânî

Ṭulû'-ı şubḥ-ı gamest u behâr giryânest
Muharremest u dil-i sebzâr giryânest
Şukûfehây-i şukûfâ beḥâk mîrîzend
Biyâ bebâğ u bîbîn şâhsâr giryânest
Zi'id-i mâ vu zişubḥ-ı behâr-ı gam gûyâst
Zulâl-i nûr kî çûn âbşâr giryânest
Şigift nîst eger giryed âs^umân u semâ
Kî serbêser çemen-i rûzîgâr giryânest
Sirişk-i encum u mehtâb u kehkeşân cârîst
Kî seyl-i nûr çu şatṭ-ı gubâr giryânest
Zidâğ-ı kîst dil-i deştâ şakâyıkpûş
Beyâd-ı kîst şafağ ber kî vâr giryânest
Bekûçe kûçe nedânem nişân-ı mâtem-i kîst
Kî her kî hest derîn kûçesâr giryânest

¹⁵ در yazılmış.

¹⁶ *Âb-ı şûr* burada mübalâğa tarikiyla eşkten kinaye ise de İran'da bu adla bilinen bir nehrin de adıdır.

Bÿyād-ı kîst kî der-her kerân çu Şaṭṭ-ı Furât
 Henûz na' rezenân çeşmesâr giryānest
 Huseyn ān kî bÿyād-ı çemen çemen zaḥmeş
 Felek felek muje-i eşkbâr giryānest
 Huseyn ān kî nebîned sivāy-i cilve-i rāz
 Kuh-i ك [?] nemāz ki ezşevķ-ı yār giryānest
 Henûz derġameş āyîne bāverān giryend
 Bēsān rûd kî der-her diyār giryānest
 Gulest şu' le bÿcān u seher girîbānçāk
 Nesîm nālekunān u behār giryānest
 Bÿyād-ı ān heme deryādîlān-ı teşnelebest
 Kî mevc īn heme bîiḥtiyār giryānest
 Kıyāmetîst kî imşeb zişûr-i 'Āşûrā
 Çu şem' aḥter-i şebzindedār giryānest
 Bêḥûn nişest kudām āfîtab k'ezdāġeş
 Bêdeşt-i şeb felek-i sūgvār giryānest
 Zemîneîst kî berşāhe berg mînāled
 Zemāneîst kî gul āşîkār giryānest
 Henûz behr-i Şehîdān-ı Kerbelā *Şihhat*
 Hezārḥā ġazel-i ābdār giryānest
 Kunûn umîd-i cihānest u āfîtab-ı diger
 Kî çeşm-i 'ālemiy ez-intizār giryānest

7.

Faşl-i Mātem

Kā'imî-i İsfahānî

Nevrûz şudeest bā Muḥarrem tev'em
 Her Şî'a zened bisâṭ-ı şādî berhem
 Derdil nedeled rāh-ı neşâṭ u 'işret
 Çun faşl buved faşl-i 'azā vu mātem

8.

Şūr-i Muḥarrem

Seḫā'-i İşfahānī

İmsāl behār reng-i mātem dāred
Her lāle bēdīde eşk-i şebnem dāred
Āmīḥte bā ğamest her ḥande-i şevḳ
İdest velī şūr-ı Muḥarrem dāred

9.

Nevrūz u Muḥarrem

Dr. Kāsım Resā

Dānī ziçī ebr dersemā mīgiryed
Murğ-ı seḫerī bēşad nevā mīgiryed
Nevrūz u Muḥarremest u ĩn ebr-i behār
Berteşnelebān-i Kerbelā mīgiryed

Bildin mi neden bulutlar ağlar ağlar
Kuşlar kime intizâr eder kan ağlar
Dem dem dem eker *belâya* Kevser Sâkî
Nevruz'du Muharrem oldu tekrar tekrar

[Tercümesi: Ali İhsan Öbek]

KAYNAKÇA

Aça, Mehmet-Gökalp, Haluk-Kocakaplan, İsa (2011). *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları.

And, Metin (2012). *Ritüelden Drama: Kerbelâ – Muharrem – Ta'ziye*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Bayak, Cemal (2007). "Nevrûziyye". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 33. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 62.

Canım, Rıdvan (2020). *Divan Edebiyatında Türler*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Dilçin, Cem (1997). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Çağlayan, Bünyamin (1997). *Kerbelâ Mersiyeleri*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Düzgün, Mustafa [Dede]. "Hz. Ali'nin Doğum Günü ve Sultan Nevruz". <http://www.alevitakvimi.com/inancsal-gunleri/hz-ali-dogum-gunu-ve-sultan-nevruz/> (E.T.:16.12.2020)

Gürel, Rahşan (2007). *Enderunlu Vâsıf Divanı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Hafızî, Perisa. "Yeni Yıl ve Muharrem – Çatışma ve Uzlaşma". <http://arsiv.ntv.com.tr/news/145279.asp> (E.T.:16.12.2020)

Keskin, Yakup (2012). "Yakın Döneme Etkileri İtibarı İle Kerbelâ". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S. 38. s. 307-40.

Kurt, Niyazi (2011). *Bulgaristan'da Osmanlı Şehirleri*. Bursa: Hakses Yayıncılık.

Mihrperver, Alırıza. *Eş'âr-ı Tekârun-i Fâtümiye bâ Nevruz*. <http://www.aletaha.ir/index.php?newsid=612> (E.T.: 16.12.2020).

Pala, İskender (1995). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Sular, Abdullah (1974). *Türkçe Basılmış Divanlardaki Nevruzîyeler*. Mezuniyet Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü.

Tâhir-ül Mevlevî (1994). *Edebiyat Lüğatı*. İstanbul: Enderun Kitabevi.

Topal, Ahmet (2007). "Klasik Türk Edebiyatında Muharrem Ayı Etrafında Yazılan Şiirler". *A. Ü. TAED: Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. S. 35. s. 89-104.

Uzun, Mustafa İsmet (2006). "Muharremiyye". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 31. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 8-9.

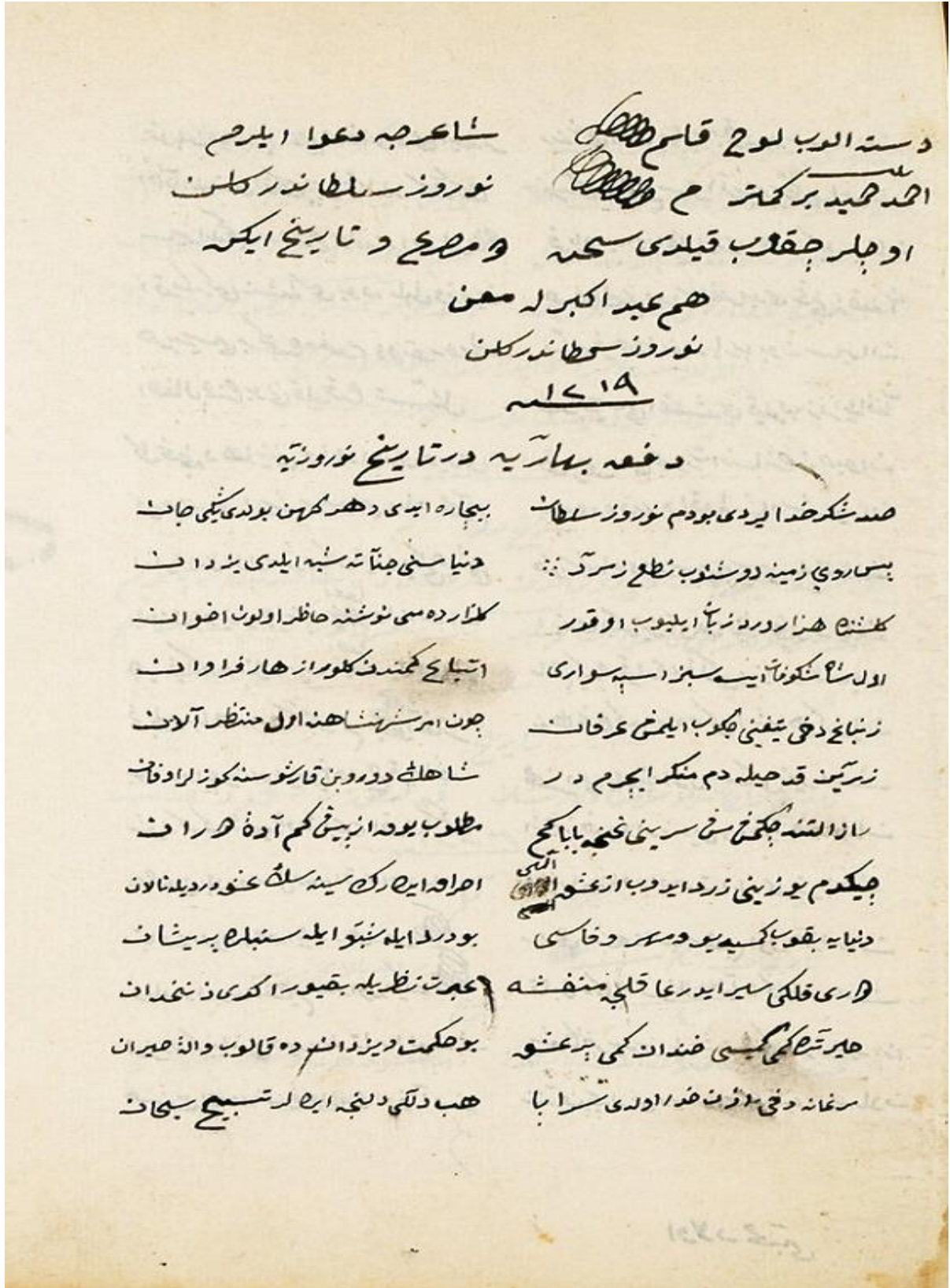
Yavuz, Selin (2019). *Eskicumalı Hamîd Divanı (İnceleme-Metin)*. Yüksek Lisans Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Elektronik Kaynaklar

"Fermân-ı Nâşirü'd-dîn Şâh be cihet-i tekârun-i Nevruz bâ Muharrem"
<https://www.fardanews.com/fa/news/593816/%D8%B9%DA%A9%D8%B3-%D9%81%D8%B1%D9%85%D8%A7%D9%86-%D9%86%D8%A7%D8%B5%D8%B1%D8%A7%D9%84%D8%AF%DB%8C%D9%86-%D8%B4%D8%A7%D9%87-%D8%A8%D9%87-%D8%AC%D9%87%D8%AA-%D8%AA%D9%82%D8%A7%D8%B1%D9%86-%D9%86%D9%88%D8%B1%D9%88%D8%B2-%D8%A8%D8%A7-%D9%85%D8%AD%D8%B1%D9%85> (E.T.:16.12.2020)

Teķâr-un-i Behâr u Muħarrem.
<https://hawzah.net/fa/Magazine/View/3872/7556/94212/%D8%AA%D9%82%D8%A7%D8%B1%D9%86-%D8%A8%D9%87%D8%A7%D8%B1-%D9%88-%D9%85%D8%AD%D8%B1%D9%85> (E.T.: 16.12.2020).

EKLER

دسته الوب لوج قاسم
احمد حمید برکت م
او چله چقلب قیلدی سحره
هم عبید اکبر له معن
نوروز سلطاندر کلان
۱۸ کله

دفعه بهاریه در تاریخ نوروزیه

صد شکر خدا ایدی بودم نوروز سلطان
بسماروی زمینه دوشنوب نطع ز سرک
کلشنه هزار درد زبنا ایلوب او قدر
اول شاه شگوفایه سبز اسپه سواری
ز بناخ دخی تیغینی جلوب ایلنجه عرفان
ز سرین قد حیلده دم منکر ایچم در
راز السنه چکنج سنه سرینی نجه باکج
چیکدم یوزینی زرد ایدوب از غنوم
دنیا به قوب کسید یوسر و خاسی
دری قلکی سیر ایدر عاقلی منفشه
هیرتله کیمی گیبسی خندان کیمی بر عنو
سرغانه دخی بوزن خدا اولدی سرا با

خوبان ایلدیزیم اهل صفای دی ایدر لر
 اهل با ایله زوره اتمک ایچون کلشنه کتدکن
 سیر ایلدیم دوده فرح بولدم اصلان
 اقدیمه کبی نشنه سی یوده بلبل وزارین
 هر بریسی بر کجه مفوم اوتورور لر
 اطفال چشم بونی قدره سئل
 کل غنچه دهانی کناد ایلدی دیدی
 کورمز ساره ابرندی بودم ماه محرم
 انرایدی اول سرور کونین ایکی چشمی
 لعنت او یزید جاننه ^{اعدا} ~~ایچون~~ نینه لعنت
 هیشیکه وانهارینه ^{اعدا} ~~ایچون~~ نینه لعنت
 فی الجمله نباتات شجرهم ^{حجر} اغلر
 بودرد ایچون اه ایلمیا خارج قوملنه
 شول ککه شهید طون ایچون اقدی اشکی
 اه صحن بلاده سل اولوب اقدی اود ملر
 اتباعنه اعواننه صو ایلمیه رحمت
 ارباب دل بوندن عظیم درد اولد میله
 محزده کربانی حیدر طوتار ارباب
 هستمه ادرور غم اولدمه اوقات

رندایمی آشامیلر بر بقیچه بوستان
 دیک اولدم ستر ارمیه فکره بات
 فریاد ایدوب اغلر ایدی اطفال کلستان
 چشمک غم ایدوب اغلر ایدی غنچه فندان
 ایام فر حده نوله یارب بونده سیران
 هد بریسی اغلندی قلوب زار ایله افغان
 ای بیجی دای صورت انساننه حیوان
 بومه ده درر واقعه شاه شهیدان
 خورشید ایدی بریسی بریسی مه تابان
 ایدی هکین آل جهانک کجه بر یاف
 ماتم کده قیلدی فلکی بیزه اولطفیان
 نه طالع کجه برده کی استیاهم کربان
 محزدمی یاربت اوله مسکن نیران
 انچه خرد دارنه دین و دارنه خود ابحان
 جانی ادناه راه صفا ایلدی قربان
 روحی منه عالیه سلام اولد هزاران
 قابل دکل استونلر اطبا انکادر مات
 شول کفر بیدین باشنه تنک اولد میدان
 ننتین بچهرمی دیه اولد بر عقب اربلان

28

اولاد محبتی مکر اول دم اله دادینت یارب بزه کوسرا او خوشی دعلری آتاش
ای دهرده بود در ایله مالوف اولان عشقه ای جگ ازل نوشتن ایدن زمزم مستان
معز در طوتون کفت کلام اودی مظلوم ماتم دمیدر قلمی نظر زانن نقصان
از جمله عینو جمعه ده کی زمزم عرفان تقصیر حمیدیه زلا ایلمک ای قان

او قدسه سزا آه ایبارکن جوهر تاریخ
ماتمه د فول قلمدی بوسال نوروز سلطان

۱۷۱۹

تاریخ سلطه سلیم

جل شهادت ایچوب ساقینی دور اندون رفعت دار بقا قلمدی اوشاه کریم
افسر کوه کبی قالمش ایسه کریمید تلج شهادت کیه باشنده سلطه سلیم

۱۷۷۶

تاریخ

تاریخ سلطه مراد شهزاده زینشان قدصل مراد محمود خان

۱۷۷۶

تاریخ

تاریخات جم سند
عدد
۴

بر وجه بالا بخیریند

تاریخ

محبت کوه کبی طافا کوشه انک بو تاریخده ایام عشوه هوعا و صبر ایسه علی شاه

۱۷۷۶